

## II. LINGVISTICĂ

### « MONOFTONGAREA » EA > A DUPĂ LABIALE ÎN ELEMENTELE SLAVE ALE DACOROMÎNEI

Acad. E. PETROVICI

În remarcabila sa gramatică istorică a limbii bulgare, Kiril Mirčev, ocupându-se de tratamentul lui *ě* bulgar în elementele slave (bulgare) ale limbii române, afirmă că iat (*ě*) bulgar a fost redat în limba română, în anumite condiții, prin *ea*, care înaintea unei silabe conținând un *a* sau un *ъ*, a devenit *a*, ca de exemplu în rom. *izmană*, *nevastă*, *pomană*, *vadră*, *țavă* < bulg. *izmēna*, *nevēsta*, *pomēnъ*, *vēdro*, *cēvъ*<sup>1</sup>.

Două din exemplele citate de lingvistul bulgar au nevoie de anumite precizări. Astfel rom. *pomană* nu provine din sl. *pomēnъ*. El s-a format pe teren românesc ca postverbal al lui *a pomeni* după modelul lui *dojană* — *a dojeni*, *ceartă* — *a certa*, *năluca* — *a năluci*, *oglinďă* — *a oglinďi*, *osindă* — *a osindî*, *rugă* — *a se ruga*, *tăgadă* — *a tăgădui*, *trintă* — *a trinti*, *trudă* — *a (se) trudi* etc. În ce privește pe *țavă*, forma slavă care i-a stat la bază a fost *cěvъ* (nu *cěvъ*), care în limba română a devenit *\*țeave* > *țeve*, cu pluralul *țevi*, din care a fost refăcută o formă de singular *țavă* (> *țavă*)<sup>2</sup>. În legătură cu forma din urmă mai trebuie remarcat că în toate celelalte exemple *ě* (> *a*) e precedat de o nazală sau fricativă labială, pe cînd în *țavă* (*țavă*) consoana precedentă este o africată dentală. Forma *țavă* (*țavă*) intră în categoria lui *țeapă* (*țapă*), *înțeapă* (*înțapă*), *țeapăn* (*țapăn*), *țară* (< *țeară*), *țeastă* (*țastă*), *proțap* (< *\*pro-țeap*)<sup>3</sup>. « Monoftongarea » — dialectală (cu excepția aceleia din *țară*) — a lui *ea* se explică în aceste forme puțin diferit de aceea din forme ca *nevastă*, *pomană* etc. De aceea, în cele ce urmează ne vom ocupa numai de « monoftongarea » lui *ea* precedat de labiale.

Cauza « monoftongării » lui *ea* nu poate fi, însă, cea indicată de gramatica istorică a limbii bulgare citată mai sus. Explicarea fenomenului propusă de Kiril Mirčev nu ține cont de faptul că, în numeroase elemente de origine

<sup>1</sup> KIRIL MIRČEV, *Историческа граматика на българския език*, Sofia, 1958, p. 72.

<sup>2</sup> Diferitele aspecte pe care le-a luat *\*țeave* în graiurile dacoromîne pot fi urmărite pe harta 485 a *ALR* sn, vol. II. Drept dovadă că forma *țavă* (< *țeavă*) se datorește durificării lui *ț* poate servi coincidența aproape perfectă a ariei lui *țavă* cu aceea, de exemplu, a lui *nepoți* sau a lui *subțire*. Vezi SCL, I (1950), p. 190—191, hărțile nr. 6 și 7.

<sup>3</sup> Etimologia lui *proțap* este bulg. *проуца* (vezi DLRM, s. v. *proțap*). În unele graiuri bulgare (apuse) se constată aceeași « monoftongare » a fostului *ě* după africata *ț*, ca în graiurile românești (sau în majoritatea lor). Prin Bulgaria apuseană *проуца* are forma *проуца*, ca *цал*, *цала*, *цалува* în loc de *цял*, *цяла*, *целува*. (STOJKO STOJKOV, *Българска диалектология за I курс на учителските институти* (litografiat), Sofia, 1955, p. 29).

slavă daco-moesică<sup>1</sup> — și latină — ale dialectului dacoromîn, se observă trecerea *ea* > *a* chiar dacă în silaba următoare nu se găsește nici un *a* sau *ă*, ceea ce ne obligă să căutăm cauza « monoftongării » nu în acțiunea vocalei din silaba următoare, asupra « diftongului » *ea*, ci în acțiunea consoanei urmate de « diftong ». În forme ca *arman* (< *armean* < sl. *arměnina*), *Bal* 'nume de familie în reg. Hunedoara' (< \**Beal* < sl. *běla* 'alb'), *Baloș* 'nume de pers.' (< \**Bealoș* < sl. *Běloš*<sup>2</sup>), *Balotă* 'nume de pers.' (< \**Bealotă* < sl. *Bělota*<sup>3</sup>), *bat*<sup>4</sup> (< *beat* < lat. *bibitus*<sup>5</sup>), *mal* 'humă albicioasă, lut de culoare deschisă cu care se unge prispa și vatra casei'<sup>6</sup> (< *meal*<sup>7</sup> < sl. *měla* 'cretă'<sup>8</sup>), *pag* '(cal) cu pete albe pe cap sau pe trup' (< \**peag* < sl. *pěgъ* 'id.'). *podbal* (< *podbeal* 'Tussilago farfara' < bulg. *podbjal* 'id.').<sup>9</sup>, *pribag* (< *pribeag* < sl. *prěběgъ*), *sfat* (< *sfeat* < sl. *sъvѣтъ*), *smad* (< *smead* < sl. *smědъ*), *Smadovița* 'numele unui pîrtiu și al unui sat în raionul Strehaia' (< \**Smeadovița* < sl. \**Smědovica*<sup>10</sup>), *vac*<sup>11</sup> (< *veac* < sl. *věka*) « diftongul » *ea* nu e urmat de nici o silabă conținînd un *a* sau un *ă*; cu toate acestea în locul lui *ea* apare *a*.

Tot aici trebuie amintite și derivatele cu sufixul *-an* (< *ean* < sl. *-ěnina*)<sup>12</sup> de la nume de locuri a căror temă e terminată în *-o* sau *y*: *Băzăvani* (nume de

<sup>1</sup> Slava daco-moesică este slava vorbită odinioară în Dacia și Moesia, cu care romanica daco-moesică, apoi romina, a fost în contact începînd cu secolul al VI-lea al e.n. Graiurile slave daco-moesice prezentau trăsături sud-slave orientale (bulgare). Termenul de « slavi daco-moesici » l-a pus în circulație A. M. Seliștev. (*Славянское население в Албании*, Sofia, 1931, p. 245: славяне дакийско-мизийские).

<sup>2</sup> Nume de pers. derivat cu sufixul *-oș* de la adjectivul *běla* 'alb' (vezi FRANZ MIKLOSICH, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* (Manulneudruck), Heidelberg, 1927, p. 39 [253]). În documentele noastre vechi e scris cu iat în prima silabă de ex. *Бѣлоша* (formă de genitiv) la 1433 (vezi MIHAI COSTĂCHESCU, *Documentele moldo-venești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, I, p. 350).

<sup>3</sup> Nume de persoană derivat cu sufixul *-ota* de la *běla* 'alb'. La bulgari și sirbi avea forma *Бѣлота* (vezi MIKLOSICH, *op. cit.*, p. 39 [253]).

<sup>4</sup> Formă răspîdită în jumătatea nordică a țării.

<sup>5</sup> I.-A. CANDREA — OV. DENSUSIANU, *Dicționarul etimologic al limbii romîne, Elementele latine*, București, 1914, s.v. *beat*.

<sup>6</sup> Vezi *Dicționarul Academiei*, s.v. *humă*: LR, X (1961), 1, p. 22.

<sup>7</sup> Forma *meal* e răspîdită în sud-vestul Transilvaniei. Prin părțile Orăștiei, *meal* înseamnă 'pămînt alb din malul unei ripe; se desprinde ca bucățelele de piatră' (comunicat de acad. DAVID PRODAN). Privitor la *mal* (*meal*) în toponimia romînească a se vedea N. DRĂGANU, *Rominii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, p. 254. Mai demult am pus la îndoială — nejustificat — existența, în graiurile romînești, a lui *mal* (*meal*) cu sensul de 'pămînt, lut albicios'. Termenul acesta este însă foarte viu în diferite regiuni ale țării și cu siguranță a fost și în trecut. De aceea cred că N. Drăganu (l. c.) are dreptate cînd consideră toponimicul *Mal* din raion. Caransebeș de origine romînească (vezi « Romanoslavica », I, p. 20).

<sup>8</sup> Fr. Miklosich (în *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*) îl traduce prin 'creta, syrtis, calx'. Cf. rus. *мел* 'cretă'. Etimologia justă a lui *mal* (*meal*) a dat-o încă Cihac făcînd însă greșeala de a-l identifica cu *mal* avînd sensul de 'țărîm, de aceeași origine cu alb. *mal* 'munte' (A. DE CIHAC, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane, Éléments slaves, magyars, tures, grecs-modernes et albanais*, Frankfurt am Main, 1879, p. 183).

<sup>9</sup> Există și varianta *podbeală* (vezi DLRM, s.v. *podbal*).

<sup>10</sup> Vezi « Romanoslavica » I, p. 25—26. Există și un derivat diminutival romînesc al acestui toponimic: *Smadovicioara* 'numele a două sate din raionul Strehaia' (l. c.).

<sup>11</sup> Forma *vac* se întîlnește mai ales în expresia *a-și face (a-și duce, a-și trece, a-și petrece) vacul* 'a-și duce viața' care poate fi auzită sub forma aceasta și în gura bucureștenilor. Cf. DLRM, s.v. *veac*.

<sup>12</sup> Privitor la sufixul *-ean*, care apare și sub varianta *-an*, a se vedea GIORGE PASCU, *Sufizele romînești*, Iași, 1916, p. 30: « Precedat de *s*, *-ean* se schimbă în *-an* » G. Pascu dă însă și exemple ca *Moldovan*, *Băcăuan* (p. 303). Formularea de mai sus trebuie completată în sensul că *-ean* se schimbă în *-an* și după labiale (*v*, *y*).

sat în fostul județ Mehedinți, comuna Țirioi)<sup>1</sup> < \*Băzov (< sl. *Bazova* 'loc) cu soci, socet' + -ean (sg.), -eani (pl.) > -an, -ani); *Borgovan* (nume de familie) < *Birgău* (forma maghiară e *Borgó*) (localitate în raionul Bistrița, reg. Cluj) + -ean (> -an); *Cașvan* (nume de familie din Valea Bistriței)<sup>2</sup> < *Cașva* (numele unui sat din raionul Reghin) + -ean (> -an); *Cîmpani* (numele a trei sate din raionul Beiuș) < *cîmp* + -eani (> -ani); *Dumbrăvani* (nume de sat din raionul Beiuș) < *dumbravă* + -eani (> -ani); *Ghindăvanu* (nume de familie din Valea Bistriței) (cf. mai jos numele de sat *Ghindăoani*); *lipovan* (locuitor al orașului Lipova, reg. Banat), *Lozovan* (nume de familie) < *Lozova* (sat în fostul jud. Covurlui) + -an; *moldovan*; *Oșlobanu* (nume de familie) (cf. numele de sat *Oșlobeni*, raionul Tirgu-Neamț) < *Voșlab* (nume de sat în raionul Gheorgheni) + -an (< -ean); *Săsărman* (nume de familie) < *Săsarm* (nume de sat, raionul Dej) + -an; *talpan* 'originar din *Talpa*, raionul Dorohoi'<sup>3</sup>; *Arde-oani* (sat, raionul Bacău); *băcăuan* 'originar din Bacău', *Băcăuanu* (nume de familie din Valea Bistriței); *Birgăoan* (nume de familie din Valea Bistriței), *Birgăoani* (toponimic în raionul Tirgu-Neamț)<sup>4</sup> < *Birgău* + -an; *Crăcăoani* (sat pe riul Cracău, raionul Piatra-Neamț), *Crăcăoanu* (nume de familie în Valea Bistriței) < *Cracău* (hidronim) + -an, -ani; *Faraoani* (sat, raionul Bacău); *Fereștrăuanu* (nume de familie în Valea Bistriței) (cf. toponimicul *Fereștrău*, raionul Bacău); *Ghindăoani* (sat, raionul Tirgu-Neamț); *iluyan* 'originar din Ilva-Mare sau Ilva-Mică, raionul Năsăud' < *Ilva* (în pronunțarea rapidă *Ilq*) (numele popular al localităților Ilva) < \**Iluya* + -an<sup>5</sup>; *Săbăoani* (nume de sat, raionul Roman) < *Sabău* + -ani<sup>6</sup>; *sălăyan* 'originar din Salva' < *Salva* (numele popular al Salvei < \**Saluya*?) + -an; *Tăzlăuanu* (nume de familie) < *Tăzlău* + -an; *vămani* 'locuitori din satul Vama, raion. Oaș'<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> DIMITRIE FRUNZESCU, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872, p. 37.

<sup>2</sup> Acest nume și cele înscrise în continuare purtând indicația « din Valea Bistriței » au fost culese și explicate de echipa Institutului de lingvistică din Cluj care colaborează la monografia graiului din localitățile al căror teritoriu e astăzi ocupat de lacul de acumulare al Centralei hidroelectrice de la Bicaz.

<sup>3</sup> Comunicat de E. VRABIE.

<sup>4</sup> FRUNZESCU, *op. cit.*, p. 32.

<sup>5</sup> Referitor la formele *iluyan* (atestă într-un document slav din sec. al XVI-lea sub aspectul *iluanilor*, vezi GR. G. TOCILESCU, 534 documente istorice slavo-române din Țara-Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346—1603, București, 1931, p. 550) și *Ilva*, *Ilq* a se vedea « Studii și cercetări științifice » (Academia R.P.R. Filiala Cluj), Seria III, Anul V (1954), 3—4, p. 454.

<sup>6</sup> Locuitorii satului sînt ceangăi, care îl numesc *Szabófalva* (= satul lui *Szabó*). Numele de familie sau supranumele *Szabó* (>rom. *Sabău*) are la bază numele de profesie magh. *szabó* 'croitor'.

<sup>7</sup> Piriul care se varsă în Someș la Salva se numește *Sălăușa*. Privitor la forma *Salva* vezi « Studii și cercetări științifice » (Academia R.P.R., Filiala Cluj), Seria III, V, 3—4, p. 455. Formele *Ilva*, *iluyan*, *Salva*, *sălăyan*, *Sălăușa* mi-au fost confirmate de prof. Vasile Seurtu, originar din Parva, raion Năsăud.

<sup>8</sup> I. A. CANDREA, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907 (Extras din « Buletinul Societății Filologice », II), p. 5. Din forme ca *cîmpan*—*cîmpani* (<*cîmpean*—*cîmpeani*), *dumbrăvan*—*dumbrăvani*, *băcăuan*—*băcăuani* etc., a fost extras un sufix -an, -ani ce poate fi atașat și la teme care nu sînt terminate în consoană labială: *arădan*—*arădani* 'originar din Arad', *prilogan* 'din satul Prilog' (Candrea, l.c.). De la *Buzău* derivatul cu sufixul -ean va fi fost \**buzăyan*, devenit — în urma contractării lui *ăy* neaccentuat în *o*—*buzojan*. E singurul caz în care — pe cîte știu — derivatul cu sufixul -ean de la toponimice în -y nu e terminat în -yan.

În foarte multe din formele înșirate mai sus s-ar putea presupune că *a* a apărut în loc de *ea*, datorită analogiei, din forma de feminin, unde *ea* era urmat de o silabă conținând un *ă* (*armancă*, *bată* < *beată*, *pagă*, *pribagă*, *smadă*, *moldovancă*, *băcăuancă* etc.). Dar în forme ca *Bal*, *Baloș*, *Balotă*, *mal* (< *meal*), *podbal* (< *podbeal*), *sfat* (< *sfeat*), *vac* (< *veac*), trecerea lui *ea* la *a* nu poate fi în nici un caz explicată prin acțiunea unui *a* sau *ă* din silaba următoare.

Același fenomen îl avem și în forma *bau* (< *beau*) care apare de două ori în *Cazania* lui Varlaam<sup>1</sup>.

Singura explicație justă a acestei treceri este acțiunea consoanelor labiale (*p*, *b*, *m*, *f*, *v*, *u*) asupra lui *ea* următor, explicație dată de Cipariu<sup>2</sup> și adoptată de cercetătorii mai noi. Constatându-se că un *e* precedat de labiale devine *ă*, dacă silaba următoare nu conține un *e* sau un *i*<sup>3</sup>, s-a presupus că și în «diftongul» *ea* vocala *e* a devenit *ă*, iar *ăa* s-a redus apoi la *a*: *measă*, *neveastă* > \**măasă* > *nevăastă* > *masă*, *nevastă*<sup>4</sup>. Singur acad. Al. Rosetti atribuie «monofoongarea» lui *ea* acțiunii vocalei următoare *a* (*ă*)<sup>5</sup>. Dar exemple ca *Bal*, *Baloș*, *mal* (< *meal*), *podbal*, *sfat*, *vac* dovedesc că *a* în locul lui *ea* a apărut datorită labialei precedente<sup>6</sup>.

Fenomenul acesta nu e altceva decît o depalatalizare (o durificare) sau — mai just — o tendință spre depalatalizare a labialelor palatalizate (diezate), tendință care există și în unele graiuri regionale bulgare, fapt semnalat încă de L. Miletič. Forme ca *v'ara* (*вяра*) 'credință', *b'ah* (*бях*) 'eram', din limba literară și din dialectul răsăritean al limbii bulgare apar în unele graiuri din munții Rodopi ca *vāra*, *bah*<sup>7</sup>.

Durificarea labialei, avînd o acțiune de velarizare asupra vocalei următoare, nu se constată numai în cazul lui *ea* și *e*, ci și în acela al lui *i*. Nu numai

<sup>1</sup> VARLAAM, *Cazania*, 1643, (ed. J. Byck), București, 1943, p. 113.

<sup>2</sup> TIM. CIPARIU, *Gramatica limbii romîne*, Partea I, București, 1869, p. 15, 25: «După consoanele «aspre» *b*, *p*, *m*, *v*, *f*, *e* din diftongul *ea* se leapădă rămînînd numai *a*».

<sup>3</sup> În formularea lui Cipariu: *e* se schimbă în *ă* după consoanele «aspre» *b*, *p*, *m*, *v*, *f*, dacă în silaba următoare nu este o vocală «moale» (*o.c.*, p. 27). După Lambrior: «*e* tonic închis precedat de labiale (*p*, *b*, *v*, *f*, *m*) și de *s*, *r*, și neurmat de *e* sau *i* se schimbă în *ă*» (A. LAMBRIOR, *Gramatica romînă*, *Fonetica și morfologia*, de Gh. Ghibănescu, Iași, 1892, p. 38).

<sup>4</sup> LAMBRIOR, *o.c.*, p. 38; id., *Carte de citire*, ed. III, Iași, 1893, p. LXI urm.; W. MEYER-LÜBKE, *Grammaire des langues romanes*, I, Paris, 1890, p. 120, § 108; H. TIKTIN, în GUSTAV GRÖBER, *Grundriss der romanischen Philologie*, I, Strasbourg, 1904—1906, p. 575; id. *Studien zur rumänischen Philologie*, I, Leipzig, 1884, p. 57, 83 urm.; id., «Convorbiri literare», XIII, p. 295 urm.; OVIDE DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 273—274; II, Paris, 1938, p. 20, 62 (id., *Istoria limbii romîne*, București, 1961, I, p. 180; II, p. 19, 44); IORGU IORDAN, *Diftoingarea lui e și o accentuați în pozițiile ă, e*, Iași, 1920, p. 27, 44 urm.; S. PUȘCARIU, *Studii istro-romîne*, II, București, 1926, p. 67, § 7; ALEXANDRU PHILIPPIDÉ, *Originea Romînilor*, Iași, 1928, I, p. 40 urm.; E. BOURCIEZ, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1946, § 460, 1); 3); CANDREA, *o.c.*, p. 9 («*ea* medial trece la *a* după labială»); id. *Psaltirea Scheiană*, I, București, 1916, p. CXXXVIII urm., CXLII urm.

<sup>5</sup> AL. ROSETTI, *Istoria limbii romîne*, III, *Limbile slave meridionale*, București, 1940, p. 45; id., *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne* (sec. VI—XII), București, 1954, p. 61; id., *Istoria limbii romîne*, III, *Limbile slave meridionale* (sec. VI—XII), ed. IV, București, 1962, p. 91—92.

<sup>6</sup> Vezi Iorgu Iordan, în BIFR, VII—VIII, p. 348.

<sup>7</sup> LJUBOMIR MILETIČ, *Die Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache*, Viena, 1912 (Schriften der Balkankommission, lingu. Abt., I, Südslawische Dialektstudien, Heft. VI), p. 32, 42: «Oft ist die Palatalisation geschwunden: *vāra*» (de exemplu la Orăhovo, p. 42).

*beat, beau (b'at, b'au)* și *beut* (formă veche, azi regională), *bem* au devenit — în diferite graiuri regionale — *bat, bau*<sup>1</sup>, *băut* (și în limba literară), *băm*<sup>2</sup>, ci și forma veche (azi regională) *bind* a devenit *bînd*. Hărțile ALR ne dau ariile în care s-a păstrat palatalizat (diezat) *b* în *bind, beut, beat*. Înaintea vocalei închise, velarizarea prezintă cea mai mare arie (*bînd* < *bind*), iar înaintea vocalei deschise, cea mai mică (*bat* < *beat*).

Tendința spre durificare a labialelor moi (diezate) constituie una din trăsăturile caracteristice ale dacorominei. Formelor dacoromine *fin, mîna, mormînt* etc.; *bătrîn, învăța, măr, mătură, păcat, păcurar, pămînt*, etc.; *bată, fată, masă* etc. le corespund în celelalte dialecte forme ca ir. *fir* 'fin', ar. *minare*, ir. *miră*, ar. *mărmintu*, mr. *murmint*; ar. *bitărnu*, mr. *bitgrn*, ir. *betăr*, ar. *noițare*, mr. *anvițari*, ir. *ânmeșă*, ar. mr. ir. *mer*, ar. mr. *metură*, ir. *meture*, ar. *picat*, mr. *picati*, ir. *pecât*, ar. *picurară*, mr. *picurar*, ir. *pecurăr*, ar. *pimintu*, mr. *pimint*, ir. *pemint*; mr. *beată*, ar. mr. *feată*, ir. *fete* (< *feată*), ar. mr. *measă*. Nu putem vorbi despre o « lege fonetică » a durificării labialelor în dacoromînă, ci numai de o tendință care se manifestă în unele graiuri într-o măsură mai mare, în altele mai puțin. În jumătatea nordică a țării cazurile de durificare a labialelor sint mai frecvente decît în jumătatea sudică. Prin Moldova și Transilvania, mai rar prin Crișana și Banat, se aud forme ca *albață* (= *al-beață*), *bat* (= *beat*), *clipală* (= *clipeală*)<sup>3</sup>, *Dumasca* (nume de sat, raionul Vaslui), *Galbază* (= *Gâlbează*) (nume de familie în Valea Bistriței), (*să*) *iubască, iubăsc, ibăsc*<sup>4</sup>, (*să*) *margă*<sup>5</sup>, *mărg, mărs, (să să) lipască*<sup>6</sup>, *să lovască*<sup>7</sup>, *păscar, păscos* 'bogat în pește', *păscăria*<sup>8</sup>, *pribag*<sup>9</sup>, *scrobală*<sup>10</sup> (= *scrobeală*), *Sorbală* (nume de familie în Moldova), *tocmală*<sup>11</sup>, (*să*) *trimață*<sup>12</sup> etc. Durificarea labialelor nu s-a făcut așadar consecvent în dacoromînă, ca, de exemplu, aceea a lui *ț* moale în aromînă și în majoritatea graiurilor dacoromine, unde nu există nici un caz în care *ț* să fie urmat de *i, e* sau *ea*<sup>13</sup>. Un început de durificare a unei labiale prezintă aromîna numai în cuvintele *măduă, mădular* și *văscu (văscu)*<sup>14</sup>.

<sup>1</sup> Vezi, mai sus, p. 100, nota 1.

<sup>2</sup> *Băm* în *Cazania* lui Varlaam (o.c., p. 240). Referitor la forme ca *avăm* (= *avem*), *iubăscu* etc. a se vedea DENSUSIANU, *Hist. de la l. roum.*, II, p. 57—58 (Ist. l. rom., II, p. 41).

<sup>3</sup> DLRM, s.v.

<sup>4</sup> Răspîndirea formelor cu labiala durificată — și cu vocala palatală următoare velarizată — a verbului *a iubi* poate fi urmărită pe harta 249 a ALR I, vol. II.

<sup>5</sup> Vezi, de exemplu MIRON COSTIN, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, Ediție critică de P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 177.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 173.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 57, 179.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 115.

<sup>9</sup> DLRM, s.v.

<sup>10</sup> Comunicat de E. Vrabie.

<sup>11</sup> MIRON COSTIN, *Letopisețul*, p. 115; DLRM, s.v.

<sup>12</sup> MIRON COSTIN, *Letopisețul*, p. 57.

<sup>13</sup> În aromînă este urmat de *i, e, ea* numai *ț* care provine dintr-un *č* romîn comun: *ține* 'cine', *țer* 'cer', *țeară* 'ceară'. Privitor la *ț*, (dur, provenit din *ț* romîn comun) și *ț*, (moale, provenit din *č* romîn comun) și la acțiunea lor asupra vocalelor următoare în aromînă a se vedea TH. CAPIDAN, *Arominii, Dialectul aromîn, Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 230, 235, 237, 241, 255, 259.

<sup>14</sup> *Ibid.*, p. 152, 232, 254.

După acad. Al. Rosetti influența labialei precedente<sup>1</sup> asupra lui *ea* nu poate fi justificată foneticeste. La întrebarea sa de ce nu s-a manifestat această influență în *clipeală*, *pribeag*, *scrobeală*<sup>2</sup> se poate răspunde că în Moldova sint întrebuințate tocmai formele prezentind acțiunea labialei asupra lui *ea* (mai just: durificarea labialei): *clipală*, *pribag*, *scrobală*<sup>3</sup>. Pe de altă parte, dacă admitem influența vocalei *ă* asupra lui *ea* din silaba precedentă, atunci trebuie să ne punem întrebarea de ce în foarte numeroasele forme de felul lui *cerneală*, *sineală*, *socoteală* etc. etc. nu constatăm în nici un grai «monoftongarea» lui *ea*. În schimb în *Balotă*, *pag*, *pribag*, *sfat*, *vac* etc. trecerea lui *ea* la *a* nu poate fi explicată decât ca o durificare a labialei moi (diezate), care, în dacoromână, are tendința de a-și pierde caracterul moale. Acad. Al. Rosetti mai pune întrebarea (*l.c.*) cum se explică — dacă admitem influența labialei — monoftongarea lui *ea* cînd nu e precedat de o oclisivă labială ca, de exemplu, în *dacă* < *deacă*. Răspunsul e simplu: tot prin durificarea consoanelor moi (diezate) care se prezintă ca o tendință generală a limbii romine. Forme ca *țară*, *țavă*, *sară*, *zamă*, *crapă*, *d-aici*, *p-acolo*, *pășă*, *coja*, *Snagov*, *starpă* etc. în loc de *țeară* (*ț'ară*), *țeavă* (*ț'avă*), *seară* (*s'ară*), *zeamă*, *creapă*, *de-aici*, *pe-acolo*, *pășea*, *cojea*, *Sneagov*<sup>4</sup>, *stearpă* prezintă aceeași depalatizare (durificare) a consoanei moi ca formele în care *ea* a fost precedată de labiale.

Acțiunea aceasta a consoanelor dure asupra lui *ea* și asupra vocalelor *e*, *i* a intuit-o just încă acum o sută de ani Cipariu: după consoane «aspre» o vocală «moale» ca *e* sau *i* se schimbă în *ă*, respectiv *î*, iar *ea* devine *a*.

Tratamentul lui *ě* în elementele slave (slave daco-moesice) ale limbii romine trebuie formulat în felul următor: sub accent, neurmărit de o consoană sau o silabă cu timbru palatal, *ě* este redat în limba romină prin *'a*, adică un *a* precedat de consoană moale (diezată), care în multe cazuri pierde, mai ales în graiurile regionale, acest caracter. Au tendința de durificare îndeosebi africată *ț'* și fricativele *s'*, *z'*, *ș'*, *j'* și labialele *p'*, *b'*, *m'*, *f'*, *v'*<sup>5</sup>.

## «МОНОФТОНГИЗАЦИЯ» ЕА > А ПОСЛЕ ГУБНЫХ СОГЛАСНЫХ В СЛАВЯНСКИХ ЭЛЕМЕНТАХ ДАКО-РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(Резюме)

«Монофтонгизация» *ea* (> *a*) из *ě* (к) в словах восточно-южнославянского (дако-мизийского славянского или болгарского) происхождения (как, например, в *nevastă*, *țavă* и др. < сл. *nevěsta*, *cěvъ*) не является результатом действия *a*, *ă* (ѣ) из следующего слога на *ea*, а тенденции к отвердению мягких губных согласных и мягкого *ț* (с). (Подобная тенденция существует

<sup>1</sup> ACAD. AL. ROSETTI pretinde (*Ist. l. rom.*, III, ed. IV, p. 91) că O. Densusianu susținea condiționarea schimbării *ea* > *a* de o oclisivă labială. Densusianu n-a susținut niciodată așa ceva. Toate consoanele labiale — oclusive, nazale și fricative — au determinat «monoftongarea» lui *ea*.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 92.

<sup>3</sup> Vezi, mai sus, p. 101, notele 3, 9, 10.

<sup>4</sup> În documente acest hidronim apare sub forma Гукрѣа (1408 — 1418) (vezi «Romanoslavica», I., p. 26).

<sup>5</sup> Pentru alte consoane decât labialele putem da exemple ca *țavă*, *amețală*, *argăsală*, *spuzală*, *ieșan*, *clujan*, *amărală*, forme întrebuințate mai ales în jumătatea nordică a țării.

в ряде болгарских говоров: *вяра*, *цял* и др. > *вара*, *чал*). Переход *ea* > *a* осуществляется после указанных согласных и в тех случаях, когда следующий слог не содержит *a*, *ă* (например, сл. *Bělošъ*, *pěgъ*, *prěbégъ*, *sъvětъ*, *věkъ*, \**procěpъ* — бг. *процен* — и др. > *Baloș*, *pag*, *pribeag* > *pribag*, *sfat*, *vac*, *proțap*). Наоборот, в случаях, когда *ea* не находится после губного или другого согласного, имеющего тенденцию к отвердению (как *t* [= *c*], *s*, *z*, *ș* [= *š*], *j* [= *ž*], *r*), хотя и следует за ним слог, содержащий *a*, *ă*, переход *ea* > *a* не происходит (напр. *leasă*, *sineală* и т. п. < сл. *lěsъ*, *sinilo*).

## LE PASSAGE *EA* > *A* APRÈS LES LABIALES DANS LES ÉLÉMENTS SLAVES DU DACO-ROUMAIN

Le passage de la «diphtongue» *ea* provenant de *\*k* à *a* dans les éléments d'origine sud-slave orientale (slave daco-mésien, bulgare) de la langue roumaine (comme, par exemples, dans les mots *neastă*, *țavă* etc. < sl. *nevěsta*, *cěvъ*) n'est pas le fait de l'action de *a*, *ă* (*ъ*) de la syllabe suivante sur *ea*, mais de la tendance qu'ont les consonnes labiales molles et le *t* (*c*) mou à devenir dures. (Cette tendance existe aussi dans certains parlers bulgares: *вяра*, *цял* > *vàra*, *cal*). Le passage *ea* > *a* s'effectue après les consonnes en question même si la syllabe suivante ne contient pas un *a*, *ă* (par ex. sl. *Bělošъ*, *pěgъ*, *prěbégъ*, *sъvětъ*, *věkъ* etc., \**procěpъ* — bulg. *процен* — > roum. *Baloș*, *pag*, *pribeag* > *pribag*, *sfat*, *vac*, *proțap*. Au contraire dans le cas fréquent de *ea* suivi d'une syllabe présentant *a*, *ă*, sans être précédé d'une labiale ou d'une autre consonne ayant tendance à devenir dure (comme *t*, *s*, *z*, *ș*, *j*, *r*), dans des formes comme *leasă*, *sineală* etc. (< sl. *lěsъ*, *sinilo* — où le suffixe *-ilo* est remplacé par *-eală*), le passage *ea* > *a* n'a jamais lieu.

ACAD. AL. GRAUR, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 385 et urm.; trad. IORGU IORDAN, *Limba română contine personal* (București, 1956, p. 240, trad. AL. ROȘETTI, *Despre personalul și pronumele personale în limba română*, SCL, VIII (1957), nr. 3, p. 407 et urm.; idem, *Historia limbii române*, II, ed. IV, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, p. 116 et urm.; S. B. STANCULESCU, *Изменения в историческом развитии словосложения в славянском языке*, в *Вопросы Кавказского языкознания*, № 3, 1960, Серб. Филологич. и лингвистич. вост. 2, Монастир, p. 34 et urm.

ACAD. AL. GRAUR, *op. cit.*, p. 386-387.

Idem, *ibid.*, p. 385 et urm.; trad. IORGU IORDAN, *op. cit.*, p. 179.

J. PABST, *Despre personalul neutru în limba română*, in «Correspondența lingvistică» (CL), I (1955), p. 25 et urm.; idem, *Sur le genre «neutre» en roumain*, in *Revue de linguistique romaine*, 3, Focșani du F.I.P., Congrès international des linguistes, 3-6 mai 1957, (= *Mélanges Ovidiu Drăghici*, 1957), p. 294 et urm.; idem, *Despre genul neutru în limba română de origine slavă*, in CL, VI (1961), nr. 1, p. 94 et urm.

Să nu uităm că neutrele din limba română (ca și din slava veche și din slava română) cuprindau și substantive diminutive care numeau toate lucrurile mici în lume: ca *jeag* «mici», *teig* «vite», *ceag* «copii» etc. Să adăugăm că personalul neutru cuprindea și substantive primare neutre în care existau toate cele trei independențe (cf. *genul des 3 ind* «copilări», *des Mădăraș* «fetițe» etc.), dar erau toate independente și numai în măsura în care toate li acceptau criteriul semantic drept caracteristici a genului în limbile moderne, sau ca în limbile europene. Numai ele și erau numite «neutre», ca *moarte* «sfârșit», *moarte sfârșit*, și *moarte propriu-zis*, diminutive de la *Pădure* «Pădure», *viață*, diminutive de la *via*.